

CRONICĂ DRAMATICĂ

CHIȚIMIA

de Ion Băieșu

■ Teatrul de Stat
din Sibiu (secția română)

■ Teatrul „Bulandra“

Ion Băieșu este printre puținii noștri scriitori de teatru care nu s-au grăbit să-și definească un gen și apoi să se închidă în el ca într-o armură. Și bine i-a prins; căci platoșele acestea îmbrăcate de bună-voie sînt perfide, aderă la făptura purtătorului, frînindu-î libertatea de mișcare, întepenindu-l încet-încet, pînă ajung ele să-l clasifice. În vreme ce, refuzîndu-le, Băieșu continuă să ne surprindă. De pildă, cu cea mai recentă piesă, *Chițimia*, care, spre încîntarea mărturisită a autorului, ne alunecă printre degete ca un țipar, scăpînd din chenarele categorisirilor, și iarăși ne ademenește, păstrîndu-și pînă la urmă, intacte, secretele. Situație atît de rară în contextul dramaturgiei actuale, încît se cuvine să fie elogiată în mod special; ceea ce, bineînțeles, nu ne împiedică să ne facem meseria de cronicari, aproximînd fiecare pe cît putem în jurul acestei piese misterioase. Misterioasă, începînd cu titlul: *Chițimia*, cuvînt cu rezonanță insolită, e un nume — numele eroului. Al cărui erou? Nu al celui ce-l poartă. E numele uzurpat al unui mort. Între timp, adevărul său nume, eroul l-a uitat. Cine este acest „nimeni“? Și ce se petrece cu el?

Un lucru părea unanim admis: că Băieșu scrie pentru teatru drame extrem de interesante, cu aureolă tragică (*Iertarea, Vinovatul*) și, paralel, comedii mai excentrice (*Dresoarea de fantome*), ori mai comune (*Preșul*), însă cu trăsător succes de public,

acesta continuînd să caute în ele (și să găsească) ecouri ale nemuritorului serial *Tanța și Costel*. De astă dată, natura duală a talentului său s-a manifestat înlăuntru al aceleiași opere. *Chițimia* pornește de la nivelul solului ferm, pe care călcăm cu toții. Un ins cam ciudat, un fel de inventator (numit, pentru claritate, Chițimia I), care se căznește să construiască macheta unui perpetuum mobile modern — un tren fără combustibil —, și soția sa, Vica, se sîcîie și se pisează unul pe celălalt. Ciondăneala însăși a intrat în rutină, lucrurile grave și mărunțișurile se amestecă și-și iau reciproc locurile convenite. Cei doi utilizează un mod de comunicare verbală evocînd, pe departe, pe cel al eroilor lui Teodor Mazilu: cuvintele nu se imbină viu, spontan, ca la toți oamenii, urmîndu-se unul pe celălalt pe măsură ce gîndirea produce propozițiunea, ci sosesec inerte, în blocuri gata asamblate, ca panourile din prefabricate de beton. Survine un al treilea personaj: Profesorul — un escroc care încearcă să profite de povestea cu invenția, și, pînă una-alta, parazitază pe lângă Chițimia, amîndoi smulgînd leu cu leu de la Vica, singura cu serviciu și salariu. Și un al patrulea: falsul Japonez (de fapt, un semi-imbecil, fost și viitor delincvent), adus de Profesor, chipurile, să cumpere invenția, pe o fabuloasă sumă, în dolari... Pseudoinventatorul, nevasta care protestează și continuă să scoată bani, acoliții — toți trăiesc dintr-o himeră: că vor da o lovitură cu invenția și vor deveni, peste noapte, bogați. Sîntem în plină comedie de moravuri; însă deja, pe nesimțite, parcă ne-am desprins de sol, parcă plutim: prea e din cale-afară de cusută cu ață albă ideea, copilărească și în același timp extravagantă, ca să-și poată cineva pune întrînsa o speranță. Afară de cazul că e nebun. Sau că se autosugestionează cu tot dinadinsul. Sau că nu i-a mai rămas nimic altceva de făcut. Sau că trăiește într-o lume pe de-a-ntregul plăsmuită. Sau...

Chițimia (I) e foarte tulburat și se confesează profesorului: lucrurile nu pot merge așa în continuare, a primit la miezul nopții o vizită care l-a speriat fiindcă n-o înțelege.

Kitty Stroescu (Vica), Constantin Măru (Chițimia I) și Teodor Portărescu (Filozoful) în spectacolul Teatrului de Stat din Sibiu

Vizitatorul e cel mai bun prieten al său, mort cu 20 de ani în urmă. Halucinație? O, nu... Pământul solid nu mai e de mult sub picioarele noastre, simțim goluri de aer, dacă privim în jos, amețim. Vizitatorul există și revine: e adevăratul Chițimia (numit Chițimia II), cel sfîrtecat pe front de un obuz, căzut asupra lui din întîmplare. Întîmplare, destin? Cu cîteva clipe înainte, camarazii făcuseră schimb de locuri: unul dăduse cu o mină viața și luase, cu cealaltă, moartea. Supraviețuitorul, Chițimia (I), a folosit mai întîi actele (deci numele) mortului, apoi i-a luat logodnica (pe Vica), în sfîrșit, ideile (idei amestecate, geniale și aberante, stopate așa cum răsăriseră în mintea juvenilă a unui talentat student la fizico-matematici). Un filozof (particular: mai glumim) va fi adus ad-hoc, pentru a se încerca domesticirea rațională a misterului. Inutil... Stînjenitorul oaspete — tinăr, palid și sfios, exact așa cum fusese — nu va putea fi înlăturat nici pe cale violentă. În schimb, va pleca de bună-voie, de mină cu Vica, întinerită și ea ca prin farmec în clipa reîntîlnirii; mizeria fizică și promiscuitatea morală au căzut de pe ea dintr-o dată, ca o crustă, într-o sărbătorească regăsire de sine.

Iată o piesă care începe banal, suportă eclipsele de gust datorate calității scriiturii, derutează prin răsuciri bruște de tonalitate și devine deodată captivantă; iar abia atunci cînd acțiunea se încheie (foarte „sus“, ca moment al interesului), printr-o explozie a miraculosului care suspendă legile naturale, o întregă serie de interogații de ordin metafizic își reperceutează ecorile, sub o boltă nocturnă. Într-adevăr, culorile tari, păstoase, ale comediilor au virat spre sumbru, personajele

mărunte ale galeriei, animate de interese meschine, au încremenit ca niște figuri de ceară. Pină și Vica s-a retras în umbră. În atmosfera rarefiată nu mai circulă decît fluidul care leagă între ele existențele celor doi Chițimia. Ce grăunte de nisip a deplasat hazardul, atunci cînd doi oameni au schimbat între ei adăposturile aflate la distanță de cîteva pași, și cum a declanșat acest grăunte o atît de teribilă avalanșă, ducînd la o integrală substituire de destin? Pină unde avea voie să meargă, și unde trebuia să se oprească supraviețuitorul, ca fatalitatea să nu se transforme în vină? Și, mai ales, cît anume din ce a trăit pe urmă a fost propria lui viață, și cît, viața celuiălalt? Pornind de la prima minciună, un ireversibil proces de degradare se produce; în special Chițimia (I), dar într-o măsură și Vica, se desfac din legăturile cu lumea, se izolează într-o falsă existență. Metabolismul psihic li se dereglează: nu mai asimilează normal nimic din ce-i înconjoară, caracterul li se strică, capătă fixații, mâni, mintea li se învîrte în gol, de-a dreptul se potesc. El trimite anonime și colecționează fapte diverse sinistre, ea vorbește alandala... La patruzeci de ani, sînt uzați, decrepiți, vlăguși; anii furați, anii rău trăiți, atîrnă dublu în balanță.

Pe acest foarte larg arc de cerc, Băieșu se întoarce, altfel, la motivele dominante din drame: vinovăția și obsesia ei, implacabila scadență, timpul și acțiunea lui pedepșitoare. Toate personajele dramelor lui sînt înlătuite de trecutul în care a rămas zăvorâtă, ca într-o sferă de foc, o faptă; trăiesc ca în transă, privind înapoi, deopotrivă îngrozite și fascinate, și ghemul vieții li se deșiră la picioare, încleindu-se inutil... În Chițimia se produce în plus și această alunecare a contururilor, ștergerea demarcației dintre realitatea tangibilă și domeniul inexplicabilului. Oare viața și moartea nu și-au ales mai de mult victimele? Dintre cei doi, unul e firav și melancolic, are ochi albaștri, nutrește visuri, desenează idei și spune povești înduioșătoare, cu ființe mici și fără apărare, pindite de groaznice primejdii; celălalt se descurcă, e mai robust și mai terestru în aspirații, iar poveștile lui favorite (în care eroul, întîlnind mereu împrejurări potrivnice, păcălește dibaci moartea — în schimb, trebuie să poarte în lume respingătoarea înfățișare a porcului) sînt cam cinice, crude, anticipîndu-i în mod ciudat destinul, intrînd cu acesta într-o relație privilegiată. Sînt ei cumva două ființe complementare, ca jumătățile aceluiași fruct, pe care întîmplarea le-a adus laolaltă și tot ea le desparte, rupînd fragilul echilibru și producînd, astfel o monstruoasă zădărniciune? Ne putem imagina atunci că, murînd celălalt, rezultatul ar fi fost la fel de aberant... În defînitiv, ce știm, în fond, despre posesorul de drept al numelui cu rezonanță morbidă și al fantasmagoricului proiect de invenție?

Chițimia e o piesă care îngăduie și chiar provoacă asemenea asociații de idei. Ea nu

impune decât o restricție, și anume, se refuză explicațiilor formulate în limbajul logicii. Nimic mai neadecevat decât încercarea de a deduce concluzii dintr-o aparență de premise, decât traducerea metaforei în concept. Împresurată de interpretări teoretice, întimidată, piesa ar putea fi făcută să spună orice altceva decât vrea ea să spună... Dacă însă e receptată în registrul ei aparte, în orizontul simbolic încăp o poezică umanistă și o dreaptă morală a existenței.

CU o astfel de aură fosforescentă, bineînțeles că înscenarea e departe de a fi lesnicioasă. Cu atât mai mult în cazul premiei absolute, pe care și-a asumat-o, cu o temeritate ce-o onorează, secția română a teatrului sibian.

În versiunea foarte tinărului regizor Andrei Belgrader, piesa capătă o tonalitate grotescă. Un vînt de nebunie suflă pe scenă. Toate personajele sînt alienate: un desen de mișcare abracadabrant, gesturi frînte, incoerente, accente puse voit în contrasens, schime bizare, priviri holbate, guri strîmbe, grupuri clovnești. De altfel, decorul (Helmut Stürmer) semnaleză și el învazia patologicului și, la rîndul său, o potențează: demivelările și pantele machetei cu linii ferate și gări ocupă întreaga încăpere, în așa fel încît locatarii și mosafirii sînt obligați să se cațere, să sară și să se tirască de-a bușilea. Pentru nevoile traiului zilnic, abia dacă a mai rămas, ici-colo, cite un cotlon mizer. O dezordine aiuritoare domnește asupra obiectelor, costumele sînt împerecheri jalnice. Regizorul a înclinat din răspuțeri balanța spre comic — drept care le-a compus actorilor cea mai strident-caricaturală imagine cu putință: pe Vica a înveșmîntat-o, la prima apariție matinală, în straturi suprapuse de capoate menite să o arate diformă și i-a făcut un hidos cap cu bigudiuri și tulpan; Profesorul pare îmbrăcat pentru carnaval; „omul de afaceri” japonez sosește cu părul strîns în vârful capului, după moda samurailor; filozoful vorbește sectionînd cuvintele, conform unei frazări ilogice. Toți împreună fac tot ce se poate face pentru a stîrni risul, totuși, paradoxal, rezultatul nu e comic. Chiar dacă, prin reflexie, prezintă aspecte ilare, un caz de conștiință bolnavă nu poate fi, pur și simplu, comutat în guignol. Lucrurile se complică definitiv la deznodămint, cînd, în ipostaza Vica-întînerită, se introduce o figurantă subțirică.

Greșită e, cred, cheia lecturii. Andrei Belgrader pare să fie temperamental înclinat

Sus, Dan Nuțu (*Chițimia II*) și Octavian Cotescu (*Chițimia I*)

Jos, Octavian Cotescu, și Rodica Tapalagă (*Vica*)

către soluții regizorale stufoase, dispuse în subsolul textului, ca niște sublinieri și comentarii dezvoltate serial; elementul vizual, gestică, insolitul accentelor, în sine, îl pasionează, și atunci născoceste, uneori cu real simț teatral. Când greșește unghiul începiud din punctul de pornire, cu cit avansează, cu atât se depărtează de substanța operei.

Așa se face că e aproape imposibil de departajat contribuțiile actorilor de îndrumarea ce li s-a dat. Costel Rădulescu (Profesorul) și Teodor Portărescu (Filozoful) sînt primele victime ale situației create, căci s-au lansat cel mai departe în stilul de joc împănate de ticuri, cirle și poante ieftine. Marius Niță a reușit să fie mai nostim și mai simpatic prin seriozitatea lui masivă. Ion Ghișe, în Chițimia II, a mai adăugat un semn de întrebare, aducînd în scenă un personaj greoi și opac, cu privirea stînsă, cu aer de sonnambul, cu zîmbetul încremenit pe figură, și cu un nu știu ce cam sinistru. Kitty Stroescu (Vica) a intrat puînd pedala forte pe mijloacele șarjei, la un supravoltaj care amenința s-o blocheze. Apoi, cu un mare efort, a revenit aproape de jocul simplu ce-i este caracteristic, mai împiedicîndu-se uneori, totuși izbutînd să sugereze o dimensiune dramatică. Prin soluția finală, spectacolul i-a răpit însă șansa împlinirii. Evoluția ei în rol e prototipul dilemei actorului sfîșiat între fidelitate față de linia trasată de regizor și propria sa intuiție.

Un element valoros există totuși în spectacol, și acesta e distribuția lui Constantin Măru în Chițimia-I. Actorul a știut să-și aprindă în ochi o lucire de demență, s-a mișcat ca o făptură hăituită, și, chiar îndeplinind un program eronat, sinceritatea comunicării sale și concentrarea cu care intră în relație se transmit în sală.

Chiar dacă montarea nu e o reușită, meritul inițiativei și al promptitudinii rămîn Teatrului din Sibiu.

LA diferență de numai o săptămînă, un alt regizor tînăr a făcut piesei onorurile scenei la teatrul „Bulandra“. Alexandru Tatos a acumulat deja o anumită experiență; în plus, natura sa artistică e alta — calmă, medita-tivă, aplecată spre analiza fină. Chiar dacă nu demonstrează fantezie științifică, el a reușit să se plaseze într-un astfel de unghi încît, fără a forța vreo articulație, etajele piesei să apară în perspectiva unei linii continue; ceea ce reduce, firește, coeficientul de surpriză și atenuează contradicția lăuntrică proprie scrierii, însă îi descoperă, în schimb, un principiu de unitate. Straniul se dezvoltă din izolare, din rotirea în cere închis, din abulia și îngălărea spirituală în care se complac personajele; de la început, ceva plutește în aer, neliniștitor ca o presimțire. E interesant de observat că regizorul s-a bizuit pe colaborarea aceluiași scenograf ca și colegul său sibian; Helmut Stürmer știe să modeleze instrumentul profesiei sale

într-un registru larg. De astă dată, locuința e amenajată pe palierul terminus al unei clădiri vechi, spre care urcă ultimele trepte ale unei scări cu balustradă de fier. Ferestrele sînt astupate, pereții întunecați și coșcoviți. E un loc neospitalier, interzis soarelui, spre care viața normală a orașului nu urcă, spațiu de refugiu și claustrare-tip pentru „marginalii“ oricărei societăți, unde se aciușe de obicei boema pseudo-intelectuală, suspecții, lumpenii, refractarii; mansonarde și subsoluri, improvizatii, provizoriul care se eternizează. Spectaculos și inteligent va fi valorificat acest decor în final, sfîșindu-se cu grupuri de reflectoare aprinse ogivele de calc închipuînd false ferestre, într-o definitivă demolare a sălașului de fantome vii, printre care, ca într-un nega-tiv, morții sînt singurii luminoși.

Teatrul „Bulandra“ are echipa acestei piese, nu doar în sensul că acoperă rolurile luate în parte, ci pentru că distribuția alcătuiește o rețea de legături, funcțională la un moment dat și ca personaj colectiv: o hidră cu mai multe capete. Tonul îl stabilește Octavian Cotescu (Chițimia I), actor care știe să domine ambiguu; se vedește că antecedentele sale profesionale în piesele lui Mazilu nu l-au marcat stereotip, ci i-au rafinat valențele, deprinzîndu-l să perceapă sunetul propriu al comicului cu rezonanță tragică. El materializează parcă apăsarea obsesiei în privirea vagă, în gesturile năclăite, în chipul pe care expresia ome-nescă a gîndirii se dizolvă tot mai mult într-o stare vegetativă. Omonimul său, Chițimia II, e, în persoana lui Dan Nuțu, visata imagine contrast: delicat, suav și ostent ca un călător venit de departe, el nu „joacă“, ci e o prezență emanînd radiații care străpung opacitatea mediului uman înconjurător. Rodica Tapalagă a găsit nenumărate inflexiuni pentru a nota precis tot ce s-a adunat în Vica, în douăzeci de ani de lentă soufundare; e absentă, ori casantă, ori amară, cîteodată vulgară, comună, totuși nu definitiv înfrîntă; dintr-un fel de instînc, se cramponează ca de un colac de salvare de slujba care o scoate zilnic între oameni; iar din cînd în cînd adună în ea un strop de putere ca să se și revolte. Lui Ștefan Bănică (Profesorul), escroc exact și conștiincios în plină zădărnicie, i-a lipsit un pic de distanță pentru a-și înscrie desenul într-o perspectivă, la nivelul performanței sale din *Victimele datoriei*. Inventiv, cu farmec ingenuu, Ovidiu Schumacher, semidoct fascinat de propriile-i elucubrații, a circulat prin inexplicabilul lumii ca silueta unui semn de întrebare înarmată cu o sacoșă plină de alimente. Falsul japonez, croit cam din topor de Mihai Merență, a apărut ca un tip lombrozian în versiune comică.

Piesa *Chițimia* și-a făcut intrarea în teatru sub auspicii bune.

Ileana Popovici